

D.Ćosić o rukopisu D. Bilandžića "Tito i raspad druge Jugoslavije"

U prvome dijelu svog članka o Dušanu Bilandžiću, objavljenom u prošlom broju *Globusa*, spomenuo sam Bilandžićev feljton, pod naslovom "Tito i raspad druge Jugoslavije", objavljen, u 12 nastavaka, u *Jutarnjem listu* od 26. travnja do 9. svibnja 2011. (po prvotnim zamislima, trebao je biti tiskan i kao zasebna knjiga), i pritom ustvrdio da je riječ o najintragantnijem i najkontroverznijem Bilandžićevu rukopisu, unutar cijeloga njegova bogatog opusa. Bio sam u prilici pratiti nastanak tog teksta izbliza pa sam njegovu sirovu, radnu verziju, u dogovoru s tadašnjim uredništvom *Jutarnjeg lista*, donekle i redigirao.

Štoviše, u redakciji *Jutarnjeg* sugerirali su mi da ga, pri svom prvom idućem putovanju u Beograd, pokažem Dobrici Ćosiću (u to sam vrijeme završavao "Moj beogradski dnevnik", u kojem sam se najviše fokusirao upravo na Ćosića), pa da vidim kako će on reagirati na taj Bilandžićev uradak, budući da je u njemu dosta riječi i o srpsko-hrvatskim (hrvatsko-srpskim) odnosima, odnosno srpskom doprinosu našoj nekadašnjoj (ex-jugoslavenskoj) povijesti, počevši od Drugoga svjetskog rata naovamo.

Zašto tvrdim da je serijal "Tito i raspad Jugoslavije" Bilandžićev najkontroverzniji rukopis uopće? Zato što je Bilandžić u njemu istupio s tezama koje, umnogome, daju za pravo srpskoj strani - da ne kažem srpskim nacionalistima - u njihovu problematiziranju i tumačenju Titove/Kardeljeve ostavštine i raspada SFR Jugoslavije.

Nabrojat ću nekoliko takvih teza koje sačinjavaju, metaforički rečeno, "kičmu" toga Bilandžićeva rukopisa.

Prvo, Tito je, po Bilandžiću, doista "mrzio" Srbe, u najmanju ruku zazirao je od njih i ujedno ih se plašio. Zato je, tijekom svoje vladavine, i micao na stranu, tj. politički uklanjao, najjače i najutjecajnije predstavnike srpskog naroda u najužem vodstvu KPJ i države, uključujući Blagoja Neškovića (1952.) i Aleksandra Rankovića (1966.)

Drugo, način na koji je Tito politički eliminirao Rankovića - po Bilandžićevu opisu - prilično je dvojbena i, u biti, nemoralan. Tito ga je najprije htio difimirati i diskvalificirati kao srpskog nacionalista, ali kada baš nitko od vodećih srpskih/crnogorskih političara u vrhu Partije i države nije bio spreman podržati takvu optužbu (pa čak ni Svetozar Vukmanović Tempo, kao jedan od najvećih titovaca u vodstvu SFRJ), Tito se odlučio za scenarij br. 2, u kojem je Rankovića eliminirao na taj način što mu je "natovario na vrat" aferu prislušivanja. Toj je temi bio posvećen treći nastavak Bilandžićeva feljtona, pod naslovom "U Hrvatskoj se pad Rankovića slavio kao oslobođenje 1945." (*Jutarnji list* od 28. travnja 2011.).

Treće, Bilandžić u svom rukopisu prihvaća srpsku tezu (svojevrsku žalopojku) da zbog poraza srpskih partizana 1941. (pad Užičke republike) Srbija nije imala "legitimnu" delegaciju na Drugom zasjedanju AVNOJ-a 1943., kada je osnovana nova Jugoslavija. Nego su njezini delegati - kako piše Bilandžić - "bili iz partizanskih jedinica koje su krajem 1941. prebjegle u BiH". Iz toga, naravno, implicitno proizlazi zaključak da Srbija na tom iznimno važnom i povijesnom političkom skupu, na kojem su udareni temelji nove, federativne jugoslavenske države (podijeljene na šest republika, s tzv. avnojskim granicama, koje će u Ustavu iz 1974. biti pretvorene u državne granice), nije bila ravnopravno zastupljena.

Četvrto, Bilandžić - pozivajući se pritom i na Edvarda Kardelja, tj. na Kardeljeve riječi izgovorene u njihovu povjerljivom susretu i razgovoru vođenom 20. svibnja 1971., u okviru onoga famoznog "znanstvenog centra" CK SKJ, u kojem je Bilandžić bio direktor - prihvaća srpsko gledanje na Kominternu, odnosno srpsku tezu da je KPJ zapravo od Kominterne naslijedila strategiju razbijanja Jugoslavije (one prve, Kraljevine Jugoslavije), s ciljem rušenja srpske "hegemonističke buržoazije i njene vojne monarhije", a u kojoj se (kominternovskoj) strategiji i politici kriju uzroci nekih bitnih problema s kojima su se Srbi suočavali i u drugoj, Titovoj Jugoslaviji.

Peto, Bilandžić, štoviše, citira Kardeljeve riječi izgovorene 20. svibnja 1971. - da je taj projekt Kominterne (iz 1920-ih), o rušenju Jugoslavije kao "tamnice nesrpskih naroda" "bio realan i povijesno ostvarljiv" - za razliku od (Titova) projekta obnavljanja Jugoslavije, za vrijeme i neposredno nakon

Drugoga svjetskog rata, koji je, u usporedbi s ovim Kominterninim, ispao nerealnim i povijesno neostvarljivim (na duži rok). U tom mu je razgovoru Kardelj ujedno otkrio i pravu, skrivenu bit njegova i Titova projekta ustavno-pravne reforme federacije, u razdoblju 1968.-1974. Ovako mu je rekao:

"Što se tiče budućnosti Jugoslavije, mi ćemo sljedećega mjeseca (dakle u lipnju 1971. - op. aut.) izvesti reformu postojeće federacije, a u drugoj, kasnijoj fazi stvoriti konfederaciju, u nadi da će to biti održivo rješenje. Međutim, ako ni to ne osigura normalno stanje i funkcioniranje federacije, Jugoslavija se mora razdružiti, jer u takvoj zajednici nema budućnosti i ona takva ne može opstati."

Drugim riječima, Kardelj je Bilandžiću - po Bilandžićevoj interpretaciji - priznao da su se on i Tito dogovorili da idu u "razdruživanje", tj. (u srpskoj interpretaciji) razbijanje Jugoslavije, i da je u tome, zapravo, pravi smisao započete reforme federacije, čiji će zadnji čin ili epilog biti donošenje (u biti konfederalnog) Ustava iz 1974.

Ovdje, držim, ne bi bilo naodmet pokušati odgovoriti na dva nimalo nevažna pitanja (a koja se nekako sama od sebe nameću). Prvo, zašto je Dušan Bilandžić ovakvo što napisao i objavio (tada, 2011., četiri godine prije svoje smrti). I drugo, zašto je taj njegov feljton u *Jutarnjem listu* prošao bez ikakvih odjeka i reakcija, kao da uopće niti nije bio napisan i objavljen?

Na prvo pitanje možemo dati i "pozitivno" i "negativno" intonirani odgovor. "Pozitivan" odgovor bi glasio da je Bilandžić bio savršeno informirani politički radnik, obavještajac, analitičar i povjesničar (kao što smo to u prvom nastavku konstatirali, bio je u tijesnim kontaktima i s KOS-om), koji je toliko mnogo znao - i na temelju toga svog golemog znanja bio u stanju skupiti sve kockice u cjelovit i koherentan mozaik - da je pred smrt odlučio, po prvi put u svome životu, izići u javnost s kompletnom i necenzuriranom istinom, ma kako ona nezgodno i kontrovezno zvučala (u odnosu na domaću, hrvatsku javnost). Drugim riječima, broji svoje posljednje dane i godine i nema više što kalkulirati i igrati na sigurno - pa kako bude - bude...

Drugi, "negativan" odgovor ponudio mi je moj ključni (neimenovani, iz političko-obavještajnih struktura) sugovornik iz prvog dijela ovoga teksta, koji je Bilandžića poznavao u dušu. I on je, kako mi je rekao, uočio da Bilandžić u ovome svom feljtonu, u *Jutarnjem*, ide Srbima "niz dlaku", a na moje pitanje zašto je to učinio, dao mi je ovakav odgovor:

- Kao što se onomad, 1972., dodvoravao KOS-u (objasnili smo u prvom nastavku kako - op. aut.), tako se sada, 2011., dodvoravao i Srbima. Volio je praviti ravnotežu. To što je sada, 2011., rekao Srbima, i o Srbima, to je bilo s pozicije "iznad svega". To je njegov stil i način komuniciranja - s odnosnom snagom u (bivšoj) Jugoslaviji. Jer, on je uvijek bio u žiži. Pred smrt imao je osjećaj potrebe za kompenzacijom - i zato je to učinio. Njemu to nije bilo potrebno - gledano samo po sebi - ali on je htio biti važan do kraja života...

A to kako je taj Bilandžićev feljton mogao 2011. proći u *Jutarnjem* bez ikakvih odjeka i kontroverzija, posebna je priča. Mislim da to nije teško objasniti.

Prvo, period oko 2010. bio je najgori period za pisanje (i objavljivanje tekstova) o hrvatsko-srpskim odnosima (ali ujedno i najbolji ako se hoće da ti tekstovi prođu što bezbolnije i bez i najmanjeg rizika). U većem dijelu hrvatske javnosti vladalo je uvjerenje (sasvim pogrešno, mogli bismo ga nazvati "ahistoričnim") da ulaskom Hrvatske u Europsku uniju prelaze u drugi ili treći plan sve teme koje se tiču Srbije i budućnosti hrvatsko-srpskih (srpsko-hrvatskih) odnosa, da je to sada *passé* i da se Hrvatska sada u potpunosti mora okrenuti nekim posve drugim i novim ("europskim") temama, u kojima Srbija više nije važna niti zanimljiva.

A drugo, tadašnji predsjednici Hrvatske i Srbije Ivo Josipović i Boris Tadić pokrenuli su proces dugoročnoga hrvatsko-srpskog pomirenja koji je umnogome smirio tenzije i svako ozbiljnije i kritičnije preispitivanje realne prirode i dosegnutog stupnja hrvatsko-srpskih odnosa unaprijed učinio nerelevantnim (pogotovu na dnevnopolitičkoj razini). Međutim, bila je to sama maska ispod koje se prikrivalo realno stanje stvari. Čim je u Srbiji došao na vlast Aleksandar Vučić - koji je, za razliku od Tadića, istinski, autentičan zastupnik srpskoga nacionalnog bića (što god tko o njemu mislio) - stvari su se, da tako kažem, "vratile u normalu" (koliko god da se na prvi pogled čine nenormalnima).

Danas je, naime, posve jasno da između Hrvata i Srba još nije riješeno ni pitanje Drugoga svjetskog rata (Stepinac, Jasenovac), a da o ratu/ratovima iz devedesetih (agresija na Hrvatsku 1991., razaranja Vukovara, Dubrovnika i drugih hrvatskih gradova, "Oluja" iz 1995. itd.) i ne govorimo. "Strategija" Tadića i Josipovića - da je dovoljno sjesti na dva-tri zajednička ručka ili večere, pokloniti

jedan drugome CD i međusobno se patetički ispričati za sve ružno učinjeno u prošlosti - pokazala se skroz promašenom i jalovom (odnosno, kako mi je to Dobrica Ćosić tada rekao, "operetnom").

No barem sam ja u miru - tada, u travnju 2011. - mogao odnijeti Bilandžićev rukopis Dobrici Ćosiću u Beograd (štoviše, nosio sam mu radnu, neizbrušenu verziju feljtona u *Jutarnjem*) i zamoliti ga za jedan širi komentar, u kojem bismo, zapravo, sve što se tiče hrvatsko-srpskih odnosa stavili na stol i, uza sve ostalo, napravili jedan širi popis tema i pitanja za koje obojica (ali mene je tu ponajprije zanimalo mišljenje Dobrice Ćosića) smatramo da su praktički nerješiva i da je u njima i oko njih između Hrvata i Srba nemoguće uspostaviti bilo kakav kompromis ili konsenzus, ali, s druge strane, i onih tematskih sklopova u kojima bi se Hrvati i Srbi mogli eventualno (već sada) složiti - pa da to, u nekoj idealnoj projekciji, bude nekakva polazna točka i putokaz za buduća (za 5, 10, 20 ili 50 godina) preispitivanja odnosa između dva naroda, pa, u najboljem slučaju, i za stvarna, održiva i nefingirana "pomirenja" (sa ili bez navodnika).

Ćosića sam jednostavno zamolio da prihvati Bilandžićevu rukavicu i izloži svoje vlastito mišljenje o sadašnjosti i budućnosti srpsko-hrvatskih odnosa. Samo što mu nisam rekao: gledajte, vi ste toliko važna povijesna ličnost, u Hrvatskoj se o vama misli to i to, znate kako u Hrvatskoj stojite, evo vi ćete uskoro umrijeti pa dajte, ostavite nešto u amanet i Hrvatima i Srbima - to ste naprosto dužni učiniti prije svoje smrti. Ćosić je malo gundao, osjetio je da ga navodim na tanak led, ali je ipak pozitivno odgovorio na tu moju inicijativu. Obavili smo dva vrlo dugačka razgovora (u njegovu stanu, u Dr. Dragoslava Popovića 14, na beogradskoj Paliluli), koji sam snimio na ukupno pet kazeta. Jedna napomena: sve do ovih dana nisam čitao transkripte tih razgovora, namjerno sam ih držao u ladici, tj. u svom spremištu, i ostavio da "sazriju", pa da ih, u datom trenutku, čitam sa što veće vremenske distancije i sa što većom radoznalošću (i eto, odonda je prošlo punih sedam godina).

Kad je pažljivo pročitao Bilandžićev feljton "Tito i raspad druge Jugoslavije" (dao sam mu za to nekoliko dana), Ćosić mi je dao o njemu ovakvu ocjenu:

- Moram da vam kažem da me Dušan Bilandžić iznenadio radikalnim stavovima o Titu. Ugodno me iznenadio. To je prvi Hrvat, po mom mišljenju, ne računajući Vladu Gotovca i desničare, koji radikalno kritički misli o Titu. Ja istinitiji tekst o Titovoj unutrašnjoj politici nisam pročitao! Meni nije poznata ubedljivija, dokumentovanija analiza Titove unutrašnje politike od ove Bilandžićeve. Srbi, vidite, imaju o tim pitanjima partikularne stavove, ili generalno ideološke stavove - kao ja, na primer, koji sam titoizam izjednačio sa samoupravljanjem, odnosno samoupravljanje protumačio kao mimikriju nacionalizma, i to još 1963. Ali ja nisam znao - i niko nije poznavao - taj partijski mehanizam koji je otkrio Bilandžić, konkretne odluke Partije i svih tih plenuma u kojima su Kardelj i Tito vršili te takozvane reorganizacije. Sjajna je Bilandžićeva formulacija da su sve Kardeljeve reorganizacije bile na porazu prethodnih, tj. popravci - tobožnji popravci - prvih rezolucija, prvih deklaracija i prvih ideja. Kardelj se tu pokazuje velikim političarem. On je izvanredan političar, on je jednom prividno demokratskom retorikom uspijevao da najteže odluke pokrije ideologijom samoupravljanja i opštim tobože ideološkim marksističkim frazama i tezama...

Štoviše, za Bilandžićevu interpretaciju njegova povjerljivog razgovora s Kardeljem 20. svibnja 1971. (ona je objavljena u 9. nastavku feljtona u *Jutarnjem*, u broju od 5. svibnja 2011., pod naslovom "Kardelj: 1928. godine odlučili smo srušiti Jugoslaviju i nikad je nismo smjeli obnoviti"), u kojem mu je Kardelj otkrio prikriveni smisao tada aktualnog projekta ustavno-pravne reforme federacije, Ćosić nije skrivao riječi divljenja, ističući:

- Kolosalno priznanje Dušana Bilandžića! Kolosalno priznanje od najvećega historijskog značaja! Alal mu vera! Čestitam na iskrenosti i na poštenju da to zapiše i da to ostane kao dokument...

A onda smo, nakon ovakvoga "protokolarnog" uvoda, prešli na stvar, tj. u detaljnu analizu hrvatsko-srpskih odnosa, na tragu Bilandžićeva recentnog rukopisa. Dobrica Ćosić je istaknuo:

- Mislim da su hrvatsko-srpski ili srpsko-hrvatski odnosi veoma loši i zabrinjavajući. Ja smatram da je rešenje srpsko-hrvatskog pitanja obostrano važno i da je u interesu i srpskog i hrvatskog naroda da uspostave normalnu, ravnopravnu, poštnu saradnju. Razume se, poštujući činjenice i poštujući historijske istine. Jer, drama i jednog i drugog naroda je što ne zna historijsku istinu... Nama, i jednoj i drugoj strani, nedostaje ta istina. Ona je prepuštena novinarima, obično režimskim i pretežno neobaveštenim ljudima, da tumače te događaje po svome ličnom uvidu. Mi dosad nemamo nijednu ozbiljnu historijsku studiju o tim događajima. Imamo samo fragmentarne memoare, kao, na primer, one Borisava Jovića, Veljka Kadijevića i sl...

Najprije smo Dobrica Ćosić i ja stavili na papir pitanja i probleme za koje mislimo da vjerojatno nikada neće biti dokraja razjašnjeni i raščišćeni između Hrvata i Srba, tj. koji su praktički nerješivi i između kojih je nemoguće (barem u idućih 100 godina) uspostaviti bilo kakav konsenzus. Posebno smo izdvojili sljedećih pet problemskih sklopova: Jasenovac (1), Stepinac (2), agresija na Hrvatsku 1991. (3), interpretacija Domovinskog rata u Hrvatskoj devedesetih (4) i akcija "Oluja" iz 1995. (5).

Za pojmove "agresija na Hrvatsku" i "Domovinski rat" Ćosić mi je odmah rekao da ih "ne priznaje" (kao što, po vlastitu priznanju, nije priznavao ni republičke granice u SFRJ kao državne), a kad sam mu ja na to dodao: "Eto vidite, i to je jedna od razlika na planu srpsko-hrvatskih odnosa koja se čini nepremostivom" - odgovorio je:

- Nepremostiva je. I onda će generacije morati da podnose te teškoće...

Ali onda se dogodilo nešto (možda) neočekivano. Kad sam, na primjeru Jasenovca, još jednom ustvrdio da postoji jaz između službenog hrvatskog tumačenja i dominantnog mišljenja u Srbiji, Ćosić je osjetio potrebu da se donekle (ipak) izdigne iznad takvoga stanja i da tome pridoda ovakav svoj malo osobniji komentar:

- Vjerovatno sam ja jedan od prvih, ako ne i prvi čovek, koji je - iz srpskog javnog života ovoga vremena, moje generacije - upozorio na pravo hrvatskog naroda da stvori svoju državu! I na ravnopravnost, i na nerazumevanje Jugoslovena, srpskih Jugoslovena, hrvatske nacionalne ideologije. A u tome su im izdašno pomagali hrvatski Jugosloveni, koji su malobrojniji... Svi smo se nadmetali u jugoslovenstvu, i nije se nikad pravila analiza međunacionalnih odnosa u Jugoslaviji, ona nikada nije ni na jednome partijskom kongresu izvršena, nikada se pošteno i istinito nije o tome govorilo...

Tako sam se, na svom osobnom iskustvu, još jednom uvjerio da kada prema svom oponentu ili neistomišljeniku (u ovome slučaju prema Dobrici Ćosiću) zauzmeš malo mekši i tolerantniji stav, koji nije iz busije i ne temelji se na apriornim optužbama i inkriminacijama, nego teži smirenom, ljudskom dijalogu čak i o onim najneugodnijim stvarima - da ti se to, prije ili kasnije, vrati. Ćosić je bio ljudski dirnut Bilandžićevim nastojanjima da maksimalno razumije Srbe i srpske nacionalne probleme i traume, i sada je meni (i preko mene Bilandžiću) želio uzvratiti istom mjerom, na taj način što je rekao, i taj svoj stav podvukao debelom crtom, da su hrvatske težnje za uspostavljanjem samostalne hrvatske države bile sasvim O.K. i da je velika srpska zabluda bila u tome što to nisu razumjeli nego su Hrvatima na tome zamjerali i optuživali ih.

Nedavno sam imao razgovor s jednim visokim hrvatskim obavještajcem koji se dosta razumije u Srbe i srpsko-hrvatske odnose i koji mi je rekao da bi se, kada bi to o njemu ovisilo, maksimalno trudio dubinski poraditi na pomirenju između Hrvata i Srba, ali uz (pred)uvjet da se Srbi, odnosno srpski politički predstavnici (čitaj: Aleksandar Vučić), decidirano izjasne oko dvije temeljne stvari: prvo, da Hrvati imaju pravo na svoju državu i da to više nikada ni na koji način ne bude sporno; i drugo, da ne koriste Srbe u Hrvatskoj kao faktor destabiliziranja hrvatske države i društva.

Meni je, dakle, Dobrica Ćosić - sa svojim statusom "oca srpske nacije" i najvećeg srpskog nacionalista u drugoj polovici 20. stoljeća - već tada, u svibnju 2011., jasno i glasno podržao pravo hrvatskog naroda da ima svoju državu, i to je svakako bio jedan od ključnih akcenata ovoga našeg razgovora, u povodu Bilandžićeva feljtona u *Jutarnjem*.

U onome dijelu našeg razgovora u kojem smo razmatrali kategorije "agresija na Hrvatsku", "Domovinski rat" i "Oluja", Ćosić je - odgovarajući na moje konkretno pitanje: "Tko je u Hrvatskoj, početkom devedesetih, vodio rat?" - rekao:

- Rat je vodila Jugoslovenska armija. Opoljeni garnizoni i rat protiv Jugoslovenske armije. Nesreća je i tragična srpska politika u tome što je prihvatila Jugoslovensku armiju i što je učestvovala u odbrani te Jugoslovenske armije, pa se i participovala u taj rat.

Na moje potpitanje tko se točno u taj rat participirao, Ćosić je odgovorio:

- Srbi, Miloševićeva politika. To je njegova politika, jugoslovenska, koja se pretvorila u nacionalnu i nacionalističku. Ja smatram da to - ta odbrana Jugoslavije 1991. godine - teško tereti Srbiju, odnosno srpsku državnu politiku... Tragedija je Srba i srpskog naroda, odnosno Miloševićeve politike, što je prihvatio tu hipoteku Titovu, najznačajniju i najkobniju Titovu ustanovu, vojsku...

Na to sam Ćosiću kazao: "Dobro, ali vi ste u jednome razdoblju imali intenzivne kontakte s Miloševićem. Jeste li mu ikad rekli ovako nešto kao što to sad meni govorite?" Odgovorio mi je:

- Kako da ne. S Miloševićem sam saradivao i oštro ga oko ovoga kritizirao. O vojsci. On je meni govorio: "Mi drugačije ne možemo, nemamo s čim da branimo Srbe. Hrvati su se naoružali prije

početka." On se pozivao na to da je Špegelj naoružao Hrvate, a da mi, Srbi, nismo naoružani. I da mi moramo da koristimo vojsku, JNA.

Na moje inzistiranje da dade svoj vlastiti komentar o ulozi JNA u ratu u Hrvatskoj 1991., Ćosić je rekao:

- U mom prvom susretu s načelnikom Generalštaba JNA Životom Panićem, koji je bio komandant u Vukovaru, moje prvo pitanje bilo je: "Pobogu, generale, zašto ste srušili Vukovar? I zašto se ratovali za Vukovar?" Bio sam tada predsjednik SR Jugoslavije i u tom našem prvom susretu, kad sam ga pozvao na referisanje, ja ga odmah pitam to, a on pocrveni, zbuni se, neprijatno mu pitanje, pa mi kaže: "Gospodine predsjedniče, da li vi znate da osvajanje jednoga grada traje dve godine, ne znam koliko, a ja sam taj grad osvojio, oslobodio od ustaša, za 40 dana." Ja kažem: "Niste ga oslobodili nego ste ga razrušili!"

Ćosić je na to dodao:

- Također sam bio i veliki protivnik uznemirivanja Hrvatske u Dalmaciji, odnosno rata za Dubrovnik. Mislim da je to jedna velika - nije greška nego velika nesreća, jedan težak čin srpske, jugoslovenske vojske, uz participaciju crnogorskog rukovodstva. Tu je Crna Gora išla na ujedinjenje sa Hercegovinom, išla je na osvajanje Hercegovine, pa je išla na Dubrovnik zajedno sa Jugoslovenskom vojskom, i učinila te grdne štete... Tu je, u stvari, najborbeniji bio Milo Đukanović!

Sve ovo, naravno, ne znači da Dobrica Ćosić, u razgovoru sa mnom, nije bio jako kritičan prema politici HDZ-a devedesetih, a osobito prema vojno-redarstvenoj akciji "Oluja" iz 1995. (i dobro je, rekao bih, da je bilo tako, jer bi se u suprotnome sve ovo moglo učiniti namještenim). Politiku HDZ-a 1990. na 1991. okarakterizirao je "ne samo proustaškom nego i ustaškom", rekavši pritom: "Ta antisrpska politika je bila toliko intenzivna da je ona izazvala strah kod Srba od ponavljanja genocida. I razume se da se Krajina, kao partizanska i kao neposredno ugrožena, sa preživljenim ostatkom naroda koji nije mali, pobunila. E sad, ta pobuna je, po mom mišljenju, loše vođena, ekstremno vođena, i sa jedne i sa druge strane. Od HDZ-a da očisti Srbe..."

A što se "Oluje" tiče, to, po Ćosiću, nije bilo oslobođenje Hrvatske nego protjerivanje Srba iz Hrvatske, uz ovu argumentaciju:

- Hrvatska nije legitimisala taj svoj čin davanjem srpskom narodu prava na samoupravu, političke slobode, nego je govorila o proterivanju neprijatelja, agresije, velikosrpstva... Nijedna demokratska ideja nije bila izrečena od strane Tuđmana i vodstva HDZ-a, odnosno Vlade Hrvatske, čak ni demagoška. To je izvršeno brutalno ustaški, cela ta akcija. Evo, danas čitam u novinama, negdje je pronađeno, da je u koloni ubijeno dve hiljade ljudi koji su bili u povlačenju. Dve hiljade ljudi - to nije manji zločin od srpskog zločinja ubijanja zarobljenih muslimana...

Bez ikakve dvojbe, "Oluja" je jedna od onih hrvatsko-srpskih tema oko koje je čak i teorijski nemoguće uspostaviti zajednički nazivnik, jer zadire u identitet jednog i drugog naroda, i s tim se, smatram, moramo pomiriti.

U drugom dijelu razgovora, Dobrica Ćosić i ja smo definirali tri točke oko kojih bi se Hrvati i Srbi mogli složiti (ako već nisu), a to su: kritički stav prema Jugoslaviji - doduše, svatko sa svoga stajališta (1), kritički stav prema Titu - također svatko iz svog kuta (2) i osuda četništva (3).

O Jugoslaviji mi je Ćosić rekao:

- Ja smatram da je za srpski narod kobno prihvaćanje Jugoslavije... Smatrao sam da je srpsko inzistiranje na jugoslovenstvu i na Jugoslaviji teška i opasna zabluda...

Za Tita mi je rekao sljedeće:

- Tito je najveća istorijska ličnost hrvatskog naroda, i on je u stvari omogućio stvaranje hrvatske države. On je po ideologiji autentičan kominternovac.

A o četnicima (poznato je da se u Drugome svjetskom ratu Ćosić kao partizan borio protiv četnika) mi reče:

- Ja četništvo smatram talogom, mračnim, otrovnim talogom srpskog naroda - to ravnogorsko četništvo, koljačko četništvo. To je najveća sramota i najveće zlo srpskog naroda. Ja toliko prezirem i toliko se stidim četništva da sam, dok sam bio Jugosloven, uvek pisao, govoreći o neprijateljima: prvo četnici, pa tek onda ustaše... Bilo je jedno vreme (u ratu - op. aut.) kad u Zapadnoj Moravi seljaci nisu mogli da se kupaju od leševa (žrtava četničkog terora - op. aut.), usmrdelih leševa. Morava je tekla i nosila te leševe. Pa žene više nisu mogle da peru onaj grubi veš, posteljinu, u Moravi, od straha od tih leševa...

